

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XVI: 2018

Data odczytu: 04.04.2018 r.

Nr 14 (552)

Data wydania: 04.04.2018 r.

=====

1099. spotkanie

Małgorzata Kurzyńska

Śladami archeologicznymi Siegfrieda Angera (1837-1911)

Siegfried Otto Louis Anger – dyrektor Królewskiego Gimnazjum (*Königliche Gymnasium*) w Grudziądzu, założyciel i przewodniczący Towarzystwa Starożytności (*Altertumsgesellschaft*) w 1883 r. W wyniku jego działań doszło w kolejnym roku do powstania Miejskiego Muzeum Starożytności. Zaczątkiem zbiorów muzealnych stały się zabytki archeologiczne początkowo z prywatnych kolekcji C. Florkowskiego, J. Scharloka oraz samego S. Angera. S. Anger łączył obowiązki administracyjne i edukacyjne z działalnością archeologiczną. W kręgu jego zainteresowań były stanowiska kultury pomorskiej oraz młodsze z okresu przedrzymskiego i rzymskiego i z wczesnego średniowiecza. Do najważniejszych bez wątpienia należą badania cmentarzyska w Rządzu (obecnie Grudziądz – Rządź), na terenie majątku należącym do bankiera J. Bohma. Po pierwszych odkryciach, które miały miejsce w listopadzie 1883, w kolejnym roku rozpoczęto systematyczne badania, które trwały z przerwami do 1889 r.

Siegfried Anger

W pierwszych pracach uczestniczył właściciel majątku, w kolejnych latach, malarz

i konserwator muzeum C. Florkowski. W trakcie tych badań odsłonięto 828 grobów ciałopalnych, z tego jeden grób szkieletowy. Łącznie pozyskano ponad 1600 zabytków z czego do zbioru muzeum trafiło ponad 1000 nowych eksponatów, część zabytków z tego cmentarzyska trafiła do zbiorów Muzeum Prus Zachodnich w Gdańsku, zwanym potocznie Muzeum Prowincjonalnym i do *Museum für Vor- und Frühgeschichte*, w Berlinie – Charlottenburgu (obecnie Muzeum Archeologiczne, które stanowi część składową zespołu muzeów określonych jako *Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz*). Badania na tym cmentarzysku w znaczący sposób powiększyły zbiory muzeum do 2530 pozycji inwentarzowych. Wyniki badań były przedstawione systematycznie na spotkaniach członków Towarzystwa, w publikacjach naukowych ukazujących się w tym czasie, a w 1890 r. w monografii cmentarzyska opracowanej przez samego S. Angera (*Das Gräberfeld zu Rondsden*). Jak ogromna była wartość i skala tych odkryć, może świadczyć fakt, iż w literaturze wielokrotnie do nich nawiązywano, a zabytki z tego cmentarzyska stały się podstawą do opracowania w XX w. systemów periodyzacyjnych dla późnego okresu lateńskiego i rzymskiego dla północnej Europy. Nie wszystkie jego badania doczekały się pełniejszych opracowań, jednak informacje o nich trafiały do kroniki Towarzystwa Starożytności w Grudziądzu, ukazywały się często w niemieckiej gazecie „Der Gesellige”.

Grudziądz – Rząd

Grudziądz – Rząd to wg współczesnej klasyfikacji archeologicznej stan. 1 usytuowane na arkuszu AZP 31-45. Po wojnie majątek na terenie, którego zlokalizowano cmentarzysko został znacjonalizowany i włączony do PGR – Rząd. Obecnie jest to własność prywatna. Zbiory niemieckiego muzeum na początku dwudziestolecia międzywojennego przejęło Muzeum Miejskie, a po II wojnie światowej Muzeum w Grudziądzu, obecnie Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu. Niestety w czasie II wojny światowej prawie wszystkie zabytki z Rządu zaginęły. W współczesnych zbiorach muzealnych zachowało się około 40 artefaktów, głównie broń (miecze, groty oszczepów), elementy tarcz (okucia, imacze, umbra), przedmioty codziennego użytku (brzytwy, noże), elementy stroju (zapinki, klamry). W Muzeum Archeologicznym w Berlinie znajduje się 21 obiektów (zapinki, ostrogi, przęśliki, naczynia), które przekazał w XIX w. S. Anger. Niewielki zbiór (26 obiektów) trafiło po wojnie do Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, następnie jako depozyt przekazano do Muzeum Archeologicznego w Gdańsku. Również po wojnie w niewyjaśnionych okolicznościach kilkanaście zabytków trafiło do Muzeum w Kwidzynie (oddział Muzeum Zamkowego w Malborku (klamra, wisiorek gruszkowaty i paciorki szklane z kilku grobów). Zabytki zdeponowane do II wojny w Grudziądzu, zaginęły, jednak zachowała się XIX-wieczna dokumentacja fotograficzna zabytków; publikacja S. Angera „Das Gräberfeld zu Rondsden” oraz klisze szklane na których utrwalono większość zabytków. Zachowała się także dokumentacja fotograficzna z pierwszej wystawy w refekta-

rze Kolegium jezuickiego (1899) i kolejnej przygotowanej już w Bibliotece Miejskiej (otwartej w 1912 r.).

W 2017 r. z inicjatywy autorki podjęto badania na cmentarzysku badanym przez S. Angera. Wykopy zlokalizowano w części północnej, tuż przy XIX-wiecznym murowanym ogrodzeniu majątku oraz w części wschodniej, przy drodze lokalnej z Mniszka do Rządza. W wykopach natrafiono na negatywy starych grobów oraz grobów nienaruszonych ręką S. Angera. W części południowej cmentarzysko zostało zniszczone przez prace w 1914 r. związane z budową bunkra. Cmentarzysko graniczy z osadą o podobnej chronologii. W trakcie badań powierzchniowych z użyciem wykrywacza metali na osadzie zarejestrowano fragmenty zapinek starożytnych oraz nowożytnych monet. Badania będą kontynuowane w 2018 r.

Marusza, gm. Grudziądz

Kolejne ważne odkrycie miało miejsce w 1885 r. w Maruszy na terenie pow. grudziądzkiego. W tej miejscowości S. Anger rozkopał 9 grobów ciałopalnych i popielnicowych z okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego, pozyskując naczynia, zapinki, elementy pasa, bransolety. Niestety prawie wszystkie zabytki zaginęły, a w współczesnych zbiorach muzeum pozostały tylko 3 naczynia. Odkrycia te prezentowane były wielokrotnie w fachowej literaturze, w której utrwalił się pogląd o odkryciu w tym miejscu 6 zapinek, kłamy do pasa oraz przęślika. S. Anger poza krótkimi wzmiankami, szerzej nie opracował wyników tych badań. W późniejszych publikacjach opierano się na jego krótkich sprawozdaniach. W żadnym nie pojawiła się informacja o dokładnym miejscu, w którym to cmentarzysko zostało odkryte. Na szczęście odkrywca zadokumentował to miejsce na jednej z kart dziennika Towarzystwa Starożytności, który szczęśliwie przetrwał wojnę. W trakcie szczegółowych analiz okazało się że na terenie Maruszy dochodziło do odkryć już w 1884 r. i później po 1885 r. Ogólnie odkryto kilkanaście grobów, a zabytków było prawie 50. Zabytki przechowywane były w zbiorach Muzeum Starożytności w Grudziądzu, także w zbiorach prywatnych członków Towarzystwa – kapitana M. Mathesa, który dwie zapinki, 2 naczynia i 3 przęśliki przekazał do zbiorów Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz. Zabytki te można obecnie oglądać na stronie internetowej tego muzeum.

Na podstawie dostępnych źródeł można stwierdzić, że cmentarzysko zostało odkryte na terenie majątku, którego jeden z właścicieli G. Mehrlein od 1861 r. rozpoczął budowę dworu oraz zabudowań gospodarczych. Część palacowo – parkowa usytuowana w widłach cieką Maruszanki, oddalona ca 200 m od drogi Gru-

dziądz – Radzyń Chelmiński oraz tuż przy lokalnej drodze z Maruszy do Turznic. Droga ta w XIX w. była głównym traktem prowadzącym do młyna usytuowanego w obrębie posiadłości, zarazem „przecinała” majątek, w części dworskiej i gospodarczej (na S od dworu), usytuowana zaledwie kilka metrów na W od długiej szopy. W części gospodarczej jako pierwsza powstała długa stodoła, która została przebudowana w 1944 r. Od stodoły (64 kroków, ca 58 m) na W zlokalizował i przeprowadził badania S. Anger w 1885 r. W kolejnych latach wybudowano w tym miejscu szereg innych budynków gospodarczych. Zapewne przy okazji jakiś prac budowlanych przed 1939 r. doszło do odkrycia kolejnych grobów. Współczesny obraz zabudowy odbiega od stanu XIX-wiecznego. Po II wojnie światowej majątek został znacjonalizowany i przekształcony w Gospodarstwo Rolne, produkcyjne (PGR). Droga została zasypywana, a nową wytyczono od strony E budynku. W latach 90. XX wieku nastąpiła ponowna zmiana własności, z majątku wydzielono park i dawne budynki, które zostały wpisane do rejestru zabytków, natomiast część gospodarcza z budynkami, stała się własnością firmy ARENDA Rolno-Produkcyjna Spółka z o.o. Budynki gospodarcze w tym długą stodołę rozebrano, a miejsce w którym należy lokalizować cmentarzysko zostało wydzielone jako paśnik dla koni. Od strony S wydzielono pewną część arealu pod budownictwo mieszkaniowe – jednorodzinne. Cmentarzysko, usytuowane jest na wyraźnie wyodrębnionym wypiętrzeniu, w dolinie rzeczki Maruszaneki.

W 2016- 2017 r. autorka podjęła badania na stanowisku 9 (osadzie), usytuowanej w odległości ca 200 m na NW od cmentarzyska archiwalnego.

Stanowisko 9 zostało odkryte w trakcie badań powierzchniowych AZP (AZP 31-31/5), w 1979 r. Na powierzchni stanowiska o powierzchni 5 ha zarejestrowano ślady osadnictwa z epoki kamienia, kultury łużyckiej i pomorskiej oraz osadę z okresu rzymskiego. W trakcie badań (2016-2017) rozpoznano obszar o powierzchni 155 m². Badania ujawniły w części S zniszczone groby (1 szkieletowy i 6 ciałopalnych, jamowych), pochówek psa, przypuszczalnie z okresu rzymskiego (?), a w części N (w odległości 120 m od skupiska grobów) pozostałości jam osadniczych. Za najciekawsze należy uznać pozostałości pieca kultury oksywskiej do wypału wapna. Obiekt w rzucie poziomym owalny, usytuowany osią dłuższą na E-W o wymiarach 340 x 280 cm i głębokości 230 cm. W partii spągowej jego zarys zmniejszył się do 120 x 70 cm. Ściany ułożono z kilku warstw kamieni łączonych gliną, a od wewnątrz zachowały się pozostałości ściany z polepy (80-90 cm). W części NE zarejestrowano pozostałości kanału nadmuchowego. Od strony SW zachowała się ściana z kilku warstw kamieni, która wzmacniała konstrukcyjnie piec. Od strony W wzmocniono szeroką warstwą gliny. Wewnątrz obiektu zarejestrowano do głębokości 80/120 cm przemieszane nawarstwienia (piasek, gruz, kształtki polepy). Poniżej, wystąpiło kilka warstw rumoszu polepy. Na głębokości 160 cm od czoła pieca wystąpiła warstwa gruzu z wapnem łąkowym. W tej warstwie pozyskano materiał ceramiczny, na podstawie którego udało się wydatować to założenie na młodszy okres przedrzymski, tj. kulturę oksywską (od połowy II do

I w. p.n.e.). Dno obiektu nie było wyłożone kamieniami. Na głębokości ca 190 cm zarejestrowano w centralnej części w warstwie gruzu negatyw po słupie, podtrzymujący pierwotnie dach pieca. Analizując solidność fundamentu kamiennego należy przypuszczać iż był to obiekt użytkowany wielokrotnie. Wewnątrz pieca zarejestrowano bardzo dużo kształtek polepy z negatywami po żerdziach drewnianych. Zewnętrzne ściany kształtek były płaskie, a więc należy stwierdzić iż piec w górnej części nie był zwieńczony kopułką tylko płaskim dachem. Obiekt został naruszony, w części SE przez młodszy obiekt wczesnośredniowieczny – palenisko, w którym znaleziono dużą liczbę ceramiki z X w., fragmenty polepy, fragmenty kości zwierzęcych. Prawdopodobnie z tej strony mogło znajdować się wejście do pieca. W piecu wypalano zwykłą kredę ławkową. Wapno miało bardzo duże zastosowanie przez ludność użytkująca osadę 2000 lat temu. Wykorzystywano je do celów budowlanych, wytopu rudy żelaza i metali kolorowych, a także w celach dezynfekcyjnych. Wkop pod piec naruszył starsze jamy osadnicze kultury łużyckiej.

Ogólnie zarejestrowano 64 obiekty. Wydzielono następujące fazy zasiedlenia: I – najstarsza związana z kulturą lendzielską (4500 p.n.e.); II faza związana z cyklem łużycko/pomorskim (V w. p.n.e. do połowy II w. p.n.e.); III faza – osada i cmentarzysko z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego (od poł. II w. p.n.e. do połowy II w. n.e.); IV faza – osada wczesnośredniowieczna (X w.).

S. Anger zmarł w Grudziądzu w dniu 19 listopada 1911 r. W pamięci potomnych pozostanie jako współtwórca Towarzystwa Starożytności i Miejskiego Muzeum Starożytności w Grudziądzu, także jako pierwszy nieformalny dyrektor tego muzeum oraz badacz, który pozostawił po sobie znaczące odkrycia archeologiczne o randze europejskiej.

Literatura:

Graudenz. VII. Chronik – Geschichte – Bilder – Berichte – Graudenzener Dokumente [zebrał:] Jürgen Ritter, w dokumentacji Działu Historii Muzeum im. ks. dr. Wł. Łęgi w Grudziądzu.

M. Kurzyńska, Siegfried Otto Louis Anger (1837-1911), przewodniczący Towarzystwa starożytności (Altertumsgesellschaft w Grudziądzu), w: W. Sieradzan (red.), Wpisani w dzieje miasta. Grudziądz 2016, s. 98-105.

St. Poręba, Nauczyciel, archeolog i pisarz Sigfried Anger (1837-1911) oraz jego związki z Grudziądzem, w: Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, R. VI (2008), nr 21 (174), z dn. 11.06.2008 r., s. 4.

A. Stenzel, Pałace i dwory okolic Grudziądza, Grudziądz, 2008.

A. Wajler, I Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Chrobrego w Grudziądzu (1951-2002), Grudziądz 2001, s. 9.

A. Wajler, 120 lat Muzeum w Grudziądzu, Grudziądz 2004, s. 182-184.

Notatki

Notatki

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisch, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.